



FILOSOFIAN KOE 14.9.2015 HYVÄN VASTAUKSEN PIIRTEITÄ

Alla oleva vastausten piirteiden, sisältöjen ja pisteitysten luonnehdinta ei sido ylioppilastutkintolautakunnan arvostelua. Lopullisessa arvostelussa käytettävistä kriteereistä päättää tutkintoaineen sensorikunta.

Filosofian kokeessa käsitellään koko todellisuutta, sen monimuotoista hahmottamista sekä ihmisen toimintaa siinä. Filosofian erityisluonne on sen tavassa jäsentää ongelmia käsitteellisesti, järkipärisesti ja keskustellen. Filosofian kokeessa arvioidaan kokelaiden ajattelun valmiuksia, joita tarvitaan muuttuvassa ja monimutkaisessa yhteiskunnassa.

Filosofian käytännön merkitys perustuu siihen, että opiskelija oppii jäsentämään käsitteellisesti arvoja, normeja ja merkityksiä koskevia kysymyksiä. Filosofian opiskelu auttaa näkemään, mitä arvoa erilaisilla tiedoilla ja taidoilla on yksilölle ja yhteiskunnalle. Tietojen ja taitojen erikoistumisen vastapainona filosofian opiskelu opettaa hahmottamaan laajoja käsitteellisiä kokonaisuuksia ja yhteyksiä. Se auttaa näkemään, miten eri tieteenalojen ja ajatteluperinteiden käsitykset todellisuudesta, periaatteista, arvoista ja normeista voivat muodostaa keskenään johdonmukaisia kokonaisuuksia tai olla keskenään ristiriidassa. Filosofia kehittää arvostelukykä.

Filosofian opetus edistää luovan ja itsenäisen ajattelun kehitystä. Filosofian kokeessa annetaan runsaasti tilaa opiskelijoiden yksilöllisten näkemysten muodostamiselle. Kun opiskelijat paneutuvat filosofian peruskysymyksiin, joihin ei ole yksinkertaisia ratkaisuja, he oppivat muodostamaan ja perustelemaan omia näkemyksiään sekä samalla kunnioittamaan toisenlaisia perusteltuja näkemyksiä.

Filosofian kokeessa arvioidaan opiskelijan

- kykyä hahmottaa filosofisia ongelmia ja niiden erilaisia mahdollisia ratkaisuja
- kykyä jäsentää puhetta ja tekstiä käsitteellisesti sekä tunnistaa väitteitä ja niiden perusteluja
- kykyä arvioida erilaisten filosofisten käsitysten perusteluja
- taitoja hallita yleissivistävät perustiedot sekä filosofian historiasta että nykysuuntauksista ja kykyä osata suhteuttaa niitä yhteiskunnan ja kulttuurin ilmiöihin.

Filosofiassa arvioidaan käsitteiden ja teorioiden omaksumista sekä kykyä ilmaista omaa filosofista ajattelua. Opiskelijan suhde filosofisiin kysymyksiin on yksilöllinen, mutta kysymysten käsittelyn perustana ovat ajattelun tiedolliset hyveet: kriittisyys, älyllinen rehellisyys, johdonmukaisuus, ristiriidattomuus ja järjestelmällisyys.

Filosofian vastauksia arvioidaan 6:n eri näkökohdan valossa: tieto, ymmärtäminen, soveltaminen, analyysi, synteesi ja arvioiminen. Nämä ovat toisiinsa liittyviä näkökohtia ja osin hierarkkisessa järjestyksessä.

Filosofian kokeessa voidaan arvioida vastauksia ns. SOLO-mallin mukaan (Structure of the Observed Learning Outcome). Siinä vastaukset on jaettu 5 luokkaan.

Heikoin vastaus on esistruktuurisella tasolla, tai kysymys on ymmärretty väärin. Tällä tasolla on 3 vastaustyyppiä: kokelaan vastaus ei ole asiaan liittyvä, vastaus toistaa vain sen, mitä kysymyksessä itsessään on sanottu, tai kokelas kirjoittaa irrallisen näkökohdan.

Yksistruktuurisessa vastauksessa on yksi asiaan selvästi liittyvä seikka. Vastauksen ainekset ovat kuitenkin muuten satunnaisia, eikä vastauksella ole jäsentynyttä rakennetta.

Monistruktuurisessa vastauksessa on useita asiaan kuuluvia seikkoja, mutta niitä ei ole onnistuttu liittämään yhteen kokonaisuudeksi, joten vastaus on luettelomainen. Vastauksessa mainitut esimerkit eivät avaa yleisempiä näköaloja.

Suhteutetussa vastauksessa kysymyksen kannalta asiaan kuuluvia näkökulmia on liitetty toisiinsa johdonmukaisella ja järkevällä tavalla. Vastauksesta tulee koherentti kokonaisuus, joka selittää kysymyksen ongelman.

Kehittyneessä jäsentelyssä kysymykseen liittyvä relevantti aineisto on toisiinsa suhteutettu. Käsitteet ja perustelut muodostavat johdonmukaisen kokonaisuuden, joka vastaa tehtävään liittyviin kysymyksiin sekä pohtii vaihtoehtoisia lähestymistapoja. Parhaissa vastauksissa tulevat esille tieto, selittäminen, ymmärtäminen, soveltaminen, analyysi, synteesi ja arviointi.

Tehtävä 1

Opetussuunnitelman perusteissa kysymys liittyy kurssiin Johdatus filosofiseen ajatteluun (FI1). Aihepiiriä käsitellään myös kurssilla Tiedon ja todellisuuden filosofia (FI3).

Ykseys ja moneus voidaan ymmärtää monella tavalla siitä riippuen, mitä otetaan huomioon ja miten lasketaan. Johdantolauseet ohjaavat vastauksen ontologiaan. Yleisin ontologiassa käsitelty ykseyden ja moneuden kysymys koskee todellisuuden perustavien rakenneosien eli substanssien määrää. Monisti väittää, että maailma koostuu yhdenlaisista substansseista, kuten mieli, materia tai laadultaan neutraali substanssi. Kyseessä on silloin idealismi, materialismi tai neutraali monismi. Monismin yleisin kilpailija on kartesiolainen dualismi, jossa aineen ja mielen oletetaan olevan substansseja. Voi tietysti myös väittää, että substanssin laatuja on lukematon määrä, mutta tätä on vaikea perustella. Vastauksessa on siten mahdollista käsitellä dualismia esimerkkinä pluralismista.

Substanssien määrää koskeva monismi tai pluralismi ei ole ainoa mahdollisuus. On esimerkiksi ajateltavissa, että maailma koostuu erillisistä ja itsenäisistä kappaleista ja on siis kvantitatiivisesti (määrällisesti) pluralistinen. Nominalismi väittää, että on olemassa vain yksilöitä, joita on monta. Nominalismi on pluralismia. Toisaalta nominalismin vastainen kanta, esimerkiksi ominaisuus- tai käsiterealistinen, useimmiten olettaa, että ominaisuuksien tai käsitteiden lisäksi myös yksilöoliot ovat olemassa, ja siten monismi voi olla vaikeasti perusteltavissa.

Argumenttien pätevyys: Kvantitatiivisesti tarkasteltuna esimerkiksi nominalismi – tai jokin muu pluralistinen tai dualistinen kanta – on houkutteleva, koska yksilöoloiden moninaisuus on havaittavissa. Tällä tasolla monismin perusteleminen on vaikeaa. Substanssien määrää koskevan kysymyksen käsittelyssä sen sijaan dualismin ja vielä enemmän pluralismin suuri haaste on kysymys, miten perustavasti erilaiset substanssit voivat olla vuorovaikutuksessa keskenään.

3 pisteen vastauksessa kokelas hahmottaa käytetyt termit oikein. Hän pystyy esittämään ainakin yhden johdonmukaisen kuvauksen monismin ja pluralismin perusluonteesta. Lisäksi kokelaan vastauksesta on (vähintään implisiittisesti) löydettävissä ainakin kaksi näitä koskevaa argumenttia. Luontevimmin ne ehkä liittyvät kummankin kannan ongelmien kuvaamiseen.

Kiitettävässä vastauksessa kokelas pystyy osuvasti erittelemään ainakin yhtä monismin ja pluralismin vastakkaisasettelua. Hän pystyy johdonmukaisesti kuvaamaan ja arvioimaan kumpaakin kantaa puolustavan ja/tai toista vastustavan argumentin. Kokelas voi myös selkeästi asettua jommallekummalle kannalle. Tällöin hänen on pystyttävä esittämään filosofisesti mielekäs vasta-argumentti kantaan kohdistuvalle kritiikille.

Tehtävä 2

Opetussuunnitelman perusteissa kysymys liittyy kurssin Johdatus filosofiseen ajatteluun (F1) kohtaan ”vapaus ja välttämättömyys”. Tehtävässä välttämättömyys on esitetty hyvin väljästi. Siksi siinä voi osoittaa osaamista hyvin laajalla skaalalla logiikasta yhteiskuntafilosofiaan.

Yhden välttämättömyyden lajin muodostavat looginen tai käsitteellinen välttämättömyys. Aristoteleen kuuluisa muotoilu loogisen välttämättömyyden perustapauksesta eli ristiriidan laista kuuluu seuraavasti: ”On mahdotonta, että sama asia samanaikaisesti pitää paikkansa ja ei pidä paikkaansa samasta asiasta samassa suhteessa – –”. Esimerkkinä käy, että kun tapaukset on riittävän selvästi rajattu, en voi yhtä aikaa olla ja olla olematta kotonani. Toinen välttämättömyyden laji on fyysinen välttämättömyys. Esimerkiksi maapallon pinnalla ihminen ei voi ilman apuvälineitä lentää putoamatta. Samaan ryhmään kuuluvat myös biologiset välttämättömyydet. Esimerkkinä voi olla vaikkapa se, että ihmisen on hengitettävä elääkseen.

Vastauksessa ovat mahdollisia erilaiset metafysiset pohdinnat luonnonlakeihin liittyvästä determinismistä. Todellisuuden rakenteeseen liittyvä välttämättömyys on tavallaan käsitteellisen ja luonnontieteen kuvaaman välttämättömyyden välimaastossa. Tällaisessa tarkastelussa kokelas, joka ei ole deterministi, voi myös hyvin kiistää välttämättömyyden rajoittavan vaikutuksen. Esimerkkinä kokelas voi esittää, että hän voi tai ei voi ryhtyä huippu-urheilijaksi, koska perimä ja luonnonlait säätelevät liikunnallisia kykyjä. Kokelas voi hyvin monin tavoin tarkastella tahdon vapautteen ja eksistentiaaliseen vapauteen liittyviä välttämättömyyksiä tai mahdollisuutta vapautua niistä.

Yhteiskunnallinen välttämättömyys liittyy usein valtaan. Kyse voi olla esimerkiksi valtion, jonkin instituution – kuten koulun – tai perheen käyttämästä vallasta, joka rajoittaa yksilön vapautta. Esimerkkejä löytyy kotiintuloajoista palkkatyöhön. Erilaiset intentionaaliset, esimerkiksi itse asetetut, välttämättömyydet, kuten ”minun on opiskeltava ahkerasti, jotta saisin hyvän arvosanan”, ovat myös mahdollisia.

Yllä oleva tarkastelu ei luonnollisesti sisällä kaikkia mahdollisia välttämättömyyden lajeja. Kokelas voi tarkastella esimerkiksi fatalistista kohtalonuskooa tai teologista determinismiiä. Tällaisten asetelmien tapauksessa on kuitenkin esitettävä filosofisesti mielekäs konteksti, miksi kyseinen välttämättömyys rajoittaa kokelasta.

3 pisteen vastauksessa kokelas esittää kolme jollain tavoin toisistaan eriävää välttämättömyyden lajia. Ero voi osittain ilmetä esimerkeistä. Useimmissa tapauksissa esimerkiksi fysiikkaan ja biologiaan tai pienyhteisöjen ja valtion vallankäyttöön liittyvät tapaukset voidaan luokitella eri tapauksiksi. Myös kahdella eri lajilla voi päästä 3 pisteeseen, jos esittelyt ja esimerkit ovat ansiokkaita.

Kiitettävässä vastauksessa kokelas pystyy erottelemaan ja kuvaamaan eri välttämättömyyden lajeja sekä arvioimaan niiden sitovuutta ja niihin liittyvää vapautta. Yksi tapa syventää kuvailua on verrata eri välttämättömyyden lajeja toisiinsa. Kiitettävän vastauksen luonteva tuntomerkki voi olla se, että kokelas osaa selittää, miksi hänen valitsemansa esimerkki kuvaa juuri tiettyä välttämättömyyden lajia.

Tehtävä 3

Opetussuunnitelman perusteissa kysymys liittyy kurssiin Filosofinen etiikka (FI 2). Yleisesti ajatellaan, että oikeus sisältää velvollisuuden ajatuksen: jotta meillä voisi olla oikeus johonkin, on muilla velvollisuus vähintäänkin kunnioittaa kyseistä oikeutta. Koska muilla on velvollisuus kunnioittaa meidän oikeuksiamme, seuraa siitä, että meillä on velvollisuus kunnioittaa muiden oikeuksia. Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 29. artikla toteaa, että ”Jokaisella ihmisellä on velvollisuuksia yhteiskuntaa kohtaan, koska vain sen puitteissa hänen yksilöllisen olemuksensa vapaa ja täysi kehitys on mahdollinen.” Kansalaisyhteiskunnasta puhuttaessa oikeudet kulkevat käsi kädessä velvollisuuksien, esimerkiksi oppivelvollisuuden, kanssa.

Eläimet eivät ole rationaalisia yksilöitä, joille voisi määrätä moraalisia tai juridisia velvollisuuksia. Voiko niillä siis olla oikeuksia? Eläinten oikeuksien puolustajat ovat perustelleet kantansa yhtäältä utilitaristisesti (Peter Singer) ja toisaalta oikeuksien uudelleenmäärittelyn avulla (Tom Regan). Utilitaristisen kannan mukaan ajatellaan, että eläimillä on samanlaisia intressejä kuin ihmisillä, esimerkiksi intressi välttää kipua, ja että näitä intressejä pitää kunnioittaa samalla tavalla kuin ihmisten intressejä. Oikeuksiin vetoavat eläinoikeuksien puolustajat väittävät, että eläimet voivat olla oikeuksien kantajia, koska niiden elämällä on itseisarvo. Tällöin Kantin kategorisen imperatiivin toinen muotoilu ”Kohtele kaikkia ihmisiä, myös itseäsi, ikään kuin he olisivat päämääriä sinänsä, älä koskaan pelkkinä välineinä” laajennetaan koskemaan myös eläimiä.

3 pisteen vastauksessa kokelas ymmärtää, miksi kysymys eläinten oikeuksista on ongelmallinen, ja esittää jonkin perustellun argumentin joko eläinten oikeuksien puolesta tai niitä vastaan.

Kiitettävässä vastauksessa kokelas esittää johdonmukaisen argumentin myönteisen tai kielteisen vastauksen puolesta. Hän voi argumentoida joko oikeuksien puolesta tai niitä vastaan. Hyvin perustein vastauksen jättäminen auki saattaa olla mahdollista, mutta se ei ole ansio. Kiitettävän argumentin rakentaminen ilman sen osoittamista, että tuntee eläinten oikeuksista käytyä filosofista keskustelua, on vaikeaa.

Tehtävä 4

Opetussuunnitelman perusteissa kysymys liittyy kurssiin Filosofinen etiikka (FI 2). Hyvyyden lajeja ovat esimerkiksi utilitaarinen hyvä, moraalinen hyvä, hedonistinen hyvä, instrumentaalinen hyvä, taloudellinen hyvä, esteettinen hyvä ja vitaalinen hyvä. Nämä hyvän lajit on luonteva kuvata esimerkkien avulla. Utilitaarinen hyvä on ihmisen kokonaishyvä, johon hän toiminnallaan pyrkii. Instrumentaalinen hyvä liittyy välineisiin, joilla hyvää tavoitellaan. Hyvä on myös itseisarvoista. Taloudellinen hyvä voidaan ymmärtää joko instrumentaalisesti tai myös itseisarvoisesti.

3 pisteen vastauksessa kokelas luettelee hyvän lajeja ja osaa kuvata niiden eroja. Luonteva tapa on esimerkiksi tuoda esiin instrumentaalisen hyvän erikoisluonne sekä osata selittää, mitä itseisarvoinen hyvä tarkoittaa.

Kiitettävässä vastauksessa kokelas osaa selittää useimmat yllä mainituista hyvän lajeista, kuvailla niiden eroja ja antaa osuvia esimerkkejä. Useimmissa kiitettävissä vastauksissa kokelas pystyy kuvaamaan moraalisen hyvän luonnetta. Kokelas osoittaa ymmärtävänsä, että yksi tapa, jolla hyvän lajit eroavat, on se, etteivät ne kaikki ole samanarvoisia. Hyvän lajit on mahdollista asettaa arvojärjestykseen. Esimerkiksi moraalinen hyvä on tärkeämpi kuin hedonistinen tai instrumentaalinen hyvä.

Tehtävä 5

Opetussuunnitelman perusteissa kysymys liittyy kurssiin Tiedon ja todellisuuden filosofia (FI 3). Vähintään yhtä tärkeä kohta kurssin sisältökuvauksissa kuin ”totuuden luonne ja totuus-teoriat” on todellisuuden luonnetta koskeva kohta. Aku Anka ja hänen autonsa ovat niin sanottuja fiktiivisiä eli sepitteisiä olioita. Kysymys tällaisten olioiden luonteesta ja olemassaolosta on filosofisesti varsin visainen.

Omassa sepitteisessä maailmassaan Aku Anka on olemassa, asuu Ankkalinnassa ja hänellä on auto, jonka rekisterinumero on 313. Todellisessa maailmassa näiden asioiden oleminen kuitenkin on toisenlaista – sikäli kuin lainkaan voidaan puhua olemisesta. Todellisessa maailmassa Aku Anka ja hänen autonsa ovat sarjakuvahahmoja.

Rekisterinumeroa koskevan väitteen totuuden arvioimisen kannalta on olennaista, millaisen näkökannan ottaa fiktiivisten olioiden olemassaoloon. Fiktiivisten realistien mukaan Akun auton rekisterinumero on tai ei ole 313 aivan samoilla perusteilla kuin kenen tahansa todellisenkin henkilön auton rekisterinumero. Fiktiivisten antirealistien mukaan Aku Anka on sarjakuvahahmo, joka ei ole olemassa ja jolla ei myöskään todella voi olla autoa, jolla olisi rekisterinumero.

Metafyysinen kanta fiktiivisten olioiden olemassaolosta vaikuttaa näin totuusväitteen luonteeseen. Aku Anka -tarinoiden sisällä Akun auton rekisterinumero on 313. Antirealistin kannalta tässä ei ole kyse totuudesta, vaan ehkä lähinnä kertomuksen johdonmukaisuudesta. Realistin kannalta tämän asian totuutta taas pitää lähestyä samalla tavoin kuin mitä tahansa todellisenkin maailman tosiasiaväitettä. Tällöin asiaa voidaan lähestyä esimerkiksi totuuden korrespondenssi- tai koherenssiteorian tai pragmatistisen tai deflatorisen totuus-teorian kautta.

3 pisteen vastauksessa kokelas esittää jonkin perustellun teorian fiktiivisten olioiden luonteesta ja perustelee tältä pohjalta, onko sepitteisillä väitteillä totuusarvo. Olennaista on kiinnittää huomiota fiktiiviseen kontekstiin. Kaavamainen totuusteorioiden soveltaminen osoittaa helposti, että kysymyksen filosofista ydintä ei ole ymmärretty oikein, jolloin ei voi saada kolmea pistettä.

Kiitettävässä vastauksessa kokelas pystyy argumentoimaan filosofisesti jonkinlaisen fiktiivisten olioiden luonnetta koskevan kannan puolesta ja liittämään totuusväitteen tähän kontekstiin.

Tehtävä 6

Opetussuunnitelman perusteissa kysymys liittyy kurssin Tiedon ja todellisuuden filosofia (FI 3) kohtaan ”argumentoinnin ja päättelyn perusteita”. Kokelaan ei tarvitse tuntea logiikan terminologiaa. Sen ymmärtäminen, mistä ehtolauseesta ja tehtävän päätelmissä on kysymys, on mahdollista jopa pelkän arkisen päättelyn perusteella.

Totuusehtojen tasolla logiikalle ja arkiajattelulle on yhteistä, että ehtolauseen ajatellaan pätevän, kun sen etujäsen ja takajäsen ovat yhtä aikaa tosia. Arkiajattelussa vaaditaan yleensä lisäksi jonkinlaista syy- tai perustelusuhdetta. Lauselogiikassa ollaan vapaamielisempiä, ja esimerkkilauseet on valittu siten, että tämä selittävä vaatimus ei näytä olevan voimassa.

Logiikassa jos–niin-konnektiivin totuusehtojen tulkinta on laajin mahdollinen. Väite pitää aina paikkansa, ellei etujäsen ole tosi ja takajäsen epätosi. Tällä on se olennainen merkitys, joka arkiajattelussakin on hyvä huomata, että kun etujäsen on epätosi, ei ehtolauseesta seuraa mitään. Tällä perusteella kohta b ei ole loogisesti pätevää päättelyä.

Takajäsenen kielto, ns. modus (tollendo) tollens -päättely, a-kohdassa sen sijaan on pätevää loogista päättelyä. Tämä jo lauselogiikan kehittäneiden stoalaisten muodollisesti esittämä periaate seuraa ehtolauseen arkikielisisistäkin totuusehdoista melko yksinkertaisesti. Jos lause ei päde, kun takajäsen on totta mutta etujäsen epätotta, on etujäsenen oltava epätosi silloin, kun takajäsen on epätosi.

3 pisteen vastauksessa kokelas tyypillisesti osaa esittää jonkinlaisen oikeansuuntaisen perustelun, miksi a-kohdan päättely on pätevää ja b-kohdan päättely on epäpätevää. Tällainen vastaus voi olla varsin lyhyt. Samaan pistemäärään pääsee myös käsittelemällä oikein ehtolauseen totuusehtojen perusteella vain toisen kohdan.

Kiitettävässä vastauksessa kokelas pystyy joko logiikan tietojen tai edellä esitettyjen päätteilyjen pohjalta perustelevaan a-kohdan päättelyn pätevyuden ja b-kohdan päättelyn epäpätevyuden.

Tehtävä 7

Opetussuunnitelman perusteissa kysymys liittyy kurssin yhteiskuntafilosofia (FI4) poliittista filosofiaa koskevaan osaan. Marxilainen sosialismi on ollut viime vuosisadan merkittävimpiä poliittisen filosofian suuntauksia.

a)

Avainvirke on ”yhteiskunnan aineelliset tuotantovoimat joutuvat tiettyssä kehitysvaiheessaan ristiriitaan siihenastisten tuotantosuhteiden kanssa”. Marxin mukaan aineellisen, taloudellisen tuotannon kehittyminen jossain vaiheessa johtaa vallankumoukseen.

1 pisteen vastauksessa a-kohtaan kokelas on selkeästi tunnistanut yllä mainitun kohdan tai pystynyt kuvaamaan siihen liittyvän ajatuksen.

2 pisteen vastauksessa a-kohtaan kokelas tunnistaa kohdassa mainitun ajatuksen ja osoittaa ymmärtävänsä sen sisällön, esimerkiksi liittämällä sen mielekkääseen katkelman kokonaistulkintaan tai laajempiin tietoihin marxilaisuudesta.

b)

Marxilaisuuden poliittisessa ohjelmassa vallankumous on olennaisessa asemassa. Tämä johtuu siitä, että yhteiskunnallisen todellisuuden katsotaan määräytyvän sen taloudellisesta perusrakenteesta käsin. Ongelmaksi marxilaisessa poliittisessa toiminnassa muodostuu se, että talouden kehitys on perustavampaa kuin poliittinen toiminta ja määrää sitä. Poliittinen toiminta heijastaa tuotantovoimien kehitystasoon liittyvää ideologista tietoisuutta, joten poliittinen toiminta porvarillisessa yhteiskunnassa on väistämättä arveluttavaa. Luokkataistelua ja vallankumouksen valmistelua voi kuitenkin myös pitää osana tuota arveluttavaa poliittista toimintaa. Miksi valmistella vallankumousta, jos tuotantovoimat kerran itsestään murtavat kahleensa?

Tämä ongelma on ominainen 1900-luvun taitteessa vallinneelle ns. ortodoksiselle marxilaisuudelle (esim. Karl Kautsky ja Rosa Luxemburg). Erilaiset suuntaukset ovat esittäneet ongelmaan omia ratkaisujaan. Esimerkiksi leninismi (bolševismi) korosti kommunistisen puolueen tietoista ja johtavaa roolia luokkataistelussa ja vallankumouksessa. Reformismi (revisio-nismi; Eduard Bernstein, sosiaalidemokratia) puolestaan korosti porvarillisen yhteiskunnan uudistamista ja parantamista. Yhteistä useimmille marxilaispohjaisille suuntauksille on ollut kehityksen dialektisuuden korostaminen, mikä tässä tapauksessa tarkoittaa, että historiallinen kehitys etenee ristiriitojen kautta.

2 pisteen vastauksessa b-kohtaan kokelas hahmottaa katkelman teesin aineellisten tuotantovoimien roolista ja pystyy muotoilemaan siihen liittyvän haasteen poliittisille toimintaohjeille.

3–4 pisteen vastauksessa b-kohtaan kokelas voi esittää jonkin marxilaisuuden historiasta tutun ratkaisumallin joko oman pohdintansa tai aatehistorian tuntemuksensa perusteella. Erilaisten vaihtoehtojen käsitteleminen ja niiden kriittinen arviointi ovat ansioita. Voi myös pohtia, miten katkelman esittämät väitteet riippuvat historiallisesta tilanteesta. Onko esimerkiksi 2000-luvun politiikassa kasvavassa määrin katkelmassa mainittuja piirteitä?

Tehtävä 8

Opetussuunnitelman perusteissa kysymys liittyy kurssiin yhteiskuntafilosofia (FI4). Kysymyksen kokonaisuus liittyy yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen. Omistamisen oikeuttaminen mainitaan myös erikseen opetussuunnitelman perusteissa.

Omistus voi olla yksityis- tai yhteisomistusta. Se voi olla myös julkista omistusta, jossa omistajana on esimerkiksi valtio tai kunta. Omistusoikeus tarkoittaa oikeutta käyttää, hallita ja luovuttaa omistettu asia halutulla tavalla. Kyse on siis siitä, että omistaja päättää suvereenisti kyseiseen omaisuuteen liittyvistä asioista. Proudhonin ajatus teoksessa *Mitä on omaisuus* (1840) oli, että omistamiseen liittyvät oikeudet loukkaavat ihmisten yleistä oikeutta oman työnsä tuloksiin. Jean-Jacques Rousseaut seuraten hän ajatteli, että omistusoikeus luo pakkovallan järjestelmän. Omaisuus on perinteisesti keskittynyt fyysiseen omistukseen, mutta monet ajankohtaiset omistusta koskevat kysymykset liittyvät ns. immateriaalioikeuksiin, kuten tekijänoikeuksiin ja patentteihin.

Verotusoikeus merkitsee, että verovelvollisen pitää maksaa verottajalle jokin osuus. Verotus voi olla suoraa, esimerkiksi tuloveroa, tai epäsuoraa, jolloin veroa peritään esimerkiksi vaihdon yhteydessä. Tehtävässä erityiseen tarkasteluun nousee omaisuusvero. Nykyaikaisilla valtioilla on yleensä alueellaan verotusoikeus. Valtio voi edelleen jakaa tätä oikeutta muille tahoille. Esimerkiksi Suomessa valtio on antanut verotusoikeuden myös kunnille. Lisäksi evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon seurakunnat verottavat jäseniään.

a)

Yksityisen omistusoikeuden perinteinen perustelu on ollut haltuunotto. Esimerkiksi John Locken mukaan ihminen liittyy itseään työnsä tuotteisiin, jolloin hän saa niihin omistusoikeuden. Omistajatonta haltuun otettavaa ei nykyään juuri ole. Siksi perustelu korvautuu yleensä sillä, että omaisuus on oikeutettua, jos se on oikeutetusti hankittua. Tämä tarkoittaa useimmissa tapauksissa, että se on hankittu laillisesti. Yhteisomistuksen oikeuttaminen tapahtuu yleensä samoista lähtökohdista. Sen sijaan julkisen omaisuuden oikeutus perustuu yleensä kohdassa b esitetyn kaltaisille argumenteille.

1 pisteen vastauksessa a-kohtaan kokelas osoittaa ymmärtävänsä, mitä yksityisomistus tarkoittaa, ja esittää perustelun sen oikeuttamiseksi.

2 pisteen vastauksessa a-kohtaan kokelaan esittämä perustelu on johdonmukainen ja sen filosofista uskottavuutta on eritelty. Erittely voi tapahtua esimerkiksi käymällä läpi filosofian historiassa tai poliittisessä argumentaatioissa esitettyjä perusteluja.

b)

Verotuksen oikeuttamisen lähtökohta riippuu yhteiskuntaa koskevasta filosofisesta näkemyksestä. Antiikin filosofian ja "vasemmistolaisen" poliittisen ajattelun modernissa perinteessä (Rousseau, Hegel ja Marx) ihmistä on usein pidetty luonnostaan yhteisössä elävänä olentona. Tällöin yhteiskunta muodostaa organisen kokonaisuuden, jolla on oikeuksia oman toimintansa turvaamiseen. Verotusoikeus on yksi esimerkki näistä oikeuksista.

Modernissa liberalistisessa ajattelussa yksilöt on nähty ensisijaisina. Yhteiskunnan oikeudet joudutaan tällöin perustelemaan jollain tavoin yksilöiden näkökulmasta. Suosituin strategia on ollut yhteiskuntasopimus. Yhteiskuntasopimusajattelussa on perinteisesti (esim. Locke) korostettu sitä, että valtion olemassaolon keskeinen tehtävä on omistusoikeuden turvaaminen. Tällöin valtiolla on oikeus kerätä veroja tämän turvaamistoiminnan resursoimiseksi. Vähäisimmillään tähän liittyy poliisin ja armeijan ylläpitäminen, ja yleensä siihen on liitetty myös jonkinlainen yhteiskunnallinen infrastruktuuri, kuten tiestö. Tällaista minimalistista valtiota on kutsuttu yöpartijavaltioksi, ja sen salliminen, jonka puolesta erityisesti Robert Nozick on argumentoinut, erottaa tehtävässä mainitut libertaristit anarkisteista. Sen sijaan libertaristit ovat vastustaneet verotuksen toista tehtävää tasoittaa yhteiskunnallisia taakkoja ja mahdollisuuksia tulonsiirtoin. Viimeksi mainittua ovat puolustaneet sosiaaliliberaalit filosofit, kuten John Rawls. Osa libertaristeista hyväksyy edellä esitettyä laajemman verotuksen, koska he katsovat verovarot vaativien koulutuksen ja terveydenhuollon kuuluvan yhteiskunnan infrastruktuuriin.

1 pisteen vastauksessa b-kohtaan kokelas osoittaa ymmärtävänsä, mistä verotuksessa on kyse, ja esittää perustellun näkemyksen verotuksen oikeuttamisesta.

2 pisteen vastauksessa b-kohtaan kokelaan perustelu on johdonmukainen ja osoittaa keskeisten asiaan kuuluvien yhteiskuntafilosofisten käsitteiden hallintaa. Luontevimmin voi pohtia esimerkiksi verotuksen tavoitteita ja sen oikeutuksen taustalla olevia erilaisia näkemyksiä yhteiskunnasta.

c)

Verotusoikeus saattaa uhata yksityistä omistusoikeutta, jos liberalistisen perinteen mukaisesti nähdään yksilö oikeuksien haltijana ja omistaminen keskeisimpänä oikeuden muotona. Kuten kohdassa b ilmenee, verotuksen voi nähdä myös omistusoikeutta turvaavana keinona.

1 pisteen vastauksessa c-kohtaan kokelas esittää perustellun näkemyksen siitä, mikä on verotuksen ja omistusoikeuden suhde, ja arvion siitä, millainen uhka verotus on yksityisomistukselle.

2 pisteen vastauksessa c-kohtaan kokelas syventää erittelyään ja perustelujaan esimerkiksi pohtimalla verotuksen ja omistusoikeuden keskinäistä vuorovaikutusta tai sitä, mitä uhkaaminen tässä yhteydessä tarkoittaa.

Tehtävä +9

Opetussuunnitelman perusteissa kysymys liittyy kurssiin Tiedon ja todellisuuden filosofia (FI 3). Koska kyseessä on jokeritehtävä, jossa pisteiden jakautumista ei ole erikseen mainittu, kustakin kohdasta saa 0–3 pistettä.

a)

Kausaalinen ja teleologinen selittäminen eroavat siten, että kausaalinen selitys perustuu syyhyyn ja teleologinen päämäärään. A aiheuttaa kausaalisesti B:n, kun A on syy ja B on seuraus. Esimerkki: Ikkunaan lentänyt kivi on ikkunan rikkoutumisen syy. Teleologisesti päämäärä B selittää kehittymisensä alkutilasta A, joka on olemassa päämäärää B varten. Esimerkki: Tammenterholla on päämääränä tammi, joka toteutuu tammenterhon kautta, kun tammenterhosta tulee tammi. Sanotaan, että alkutilassa ollut mahdollisuus eli potentiaali toteutuu päämäärässä. Tammenterho on potentiaalinen tammi, joka toteutuu tammena.

1 pisteen vastauksessa a-kohtaan kokelas osaa jollain tavalla kuvata kausaalisen ja teleologisen selittämisen ja niiden välisen eron. Hyvä ymmärrys toisesta selitystyyppistä voi myös riittää yhteen pisteeseen, vaikka eroa ei olisi eksplikoitu.

3 pisteen vastauksessa a-kohtaan kokelas osoittaa ymmärtävänsä molempien selitysmallien rakenteen ja pystyy analysoimaan niiden välistä eroa.

b)

Luonnontieteet etsivät lainomaisia yhteyksiä ilmiöiden välillä, ns. luonnonlakeja. Nämä lait auttavat selittämään fysikaalisen maailman tapahtumia. Nämä tieteet ovat nomoteettisia (*nomos* tarkoittaa lakia). Esimerkeiksi käyvät muun muassa lukiossa opetettavat luonnontieteet. Kuvailevat ja tulkitsevat tieteet taas ovat humanistisia tieteitä, jotka pyrkivät ymmärtämään kulttuuristen ilmiöiden ja tapahtumien merkitystä. Nämä tieteet ovat idiografisia (*idio-* tarkoittaa erillistä), ja niissä käytetään yleensä hermeneuttista menetelmää. Koulun oppiaineista esimerkki tällaisesta tieteestä on historia. Lähellä koulun oppiaineita ovat myös kirjallisuudentutkimus ja uskontotiede.

1 pisteen vastauksessa b-kohtaan kokelas antaa esimerkin kummastakin tai osaa antaa toisesta esimerkin ja perustella, miksi se kuuluu tähän ryhmään.

3 pisteen vastauksessa b-kohtaan kokelas antaa vähintään kaksi esimerkkiä kummastakin ja perustelee osuvasti, miksi ne edustavat kysyttyä tieteen lajeja.

c)

Kausaalinen selittäminen liittyy nomoteettisiin tieteeseen ja siis luonnontieteisiin. Kausaalisuus liitetään lainomaisuuksiin ja puhutaan kausaalilajeista.

Teleologinen liitetään idiografisuuteen ja ajatellaan, että tulkinnallisuus tapahtuu löytämällä teon ja toiminnan päämäärät. Kun kysymme, mikä on totuus Suomen talvisodasta, tulkitsemme historian tapahtumia historiallisten toimijoiden päämäärien avulla.

1 pisteen vastauksessa c-kohtaan kokelas osaa kytkeä kausaalisen selittämisen lainomaisia yhteyksiä etsiviin tieteisiin tai teleologisen selittämisen kuvaileviin ja tulkinnallisiin tieteisiin.

3 pisteen vastauksessa c-kohtaan kokelas pystyy perustellusti tekemään molemmat kytkennät sekä antamaan osuvan esimerkin siitä, miten lainomaisia yhteyksiä etsivissä tieteissä käytetään kausaalista selittämistä, sekä siitä, miten kuvailevissa ja tulkinnallisissa tieteissä käytetään teleologista selittämistä.

Tehtävä +10

Opetussuunnitelman perusteissa kysymys liittyy kurssiin Yhteiskuntafilosofia (FI4). Simone de Beauvoir kritisoi oman aikansa teorioita sukupuolesta. Ne perustuivat biologisiin, psykoanalyttisiin ja marxilaisen historiallisen materialismin selitysmalleihin. Hän väitti, että kaikki nämä näkökulmat valaisevat naisena olemisen piirteitä, mutta mikään niistä ei selitä naisen olemusta. Beauvoir oli fenomenologi, joka korosti kokemuksen merkitystä, ja eksistentiaalisti, joka korosti vapaan valinnan merkitystä. Väittäessään, että ”Naiseksi ei synnytä, naiseksi tullaan”, hän korosti Jean-Paul Sartrea mukaillen, että naisella ei ole olemusta, joka edeltäisi hänen olemassaoloaan. Beauvoir ei kuitenkaan ajatellut, että ihmisen valinnat ovat täysin vapaita. Hänen mukaansa ne tapahtuvat aina annetuissa olosuhteissa, joihin vaikuttavat sekä biologia ja muut materiaaliset tekijät että kulttuuriset ja sosiaaliset odotukset.

Kokelaan ei oleteta tuntevan de Beauvoirin sukupuolikäsitystä, vaan kysymykseen voi vastata hyödyntämällä muita käsityksiä sukupuolesta ja identiteetistä. Voi pohtia esimerkiksi sitä, miten tämän päivän lääketieteelliset mahdollisuudet vaihtaa sukupuolta ovat vaikuttaneet sukupuoli-identiteettiin. Yhtäältä on tullut helpommaksi valita biologinen sukupuoli, mutta toisaalta sukupuolta on lääketieteellistetty. Siitä on tullut lääkäreiden määrittämä diagnoosi, jota sukupuolen vaihtamiseen tähtäävät toimenpiteet edellyttävät.

3 pisteen vastauksessa kokelas esittää joitakin filosofisesti perusteltuja näkökulmia siihen, miten biologia, sosiaaliset odotukset ja vapaa valinta vaikuttavat sukupuoli-identiteettiin.

Kiitettävässä jokerivastauksessa kokelas voi syventää identiteetin ja vapaan valinnan käsitteiden pohdintaa. Mikä ontologinen status sukupuolella on? Onko se olemuksellinen vai aksidentaalinen piirre? Minkälaiset asiat voivat olla vapaan valinnan piirissä? Miten sosiaaliset odotukset vaikuttavat tahtoon? Kysymystä voi lähestyä myös historiallisesti ja pohtia sitä, millä tavoin ja minkälaisin motiivein ihmiset ovat aikaisemmin vaihtaneet sukupuolta (Jeanne d’Arc on hyvä esimerkki). Simone de Beauvoirin ajattelun tunteminen on luonnollisesti eduksi, ja hänen ajattelunsa käsittely on luontevin tapa päästä huippupisteisiin.